

למרות הכול - אלוף הניצחון

אל"ם אסף שמחוני, (שני מימין) מפקד פיקוד הדרום במלחמת סיני - משוחח עם חיילים | אריאל שרון אמר שהחלטתו של אסף שמחוני להטיל למערכה את חטיבה 7 מוקדם מהתכנון המקורי הייתה ההחלטה החשובה ביותר במערכה

אלוף (מיל') דורון אלמוג
לשעבר אלוף פיקוד הדרום

נגד אלוף אסף שמחוני, מפקד פיקוד דרום במלחמת סיני, נטען שהפר פקודה מפורשת של הרמטכ"ל דיין והכניס את חטיבה 7 למערכה 36 שעות לפני המועד המתוכנן. הפרת פקודה אכן הייתה, אולם בניתוח ביקורתי מופנים היצי הביקורת גם כלפי נותן הפקודה, הרמטכ"ל דאז משה דיין

מבוא: הניצחון והוויכוח

אלוף אסף שמחוני, מפקד פיקוד הדרום, נפל ב־6 נובמבר 1956 במהלך טיסה משארם א־שייח' לרמת־דוד. הוא נהרג שעות ספורות לאחר מסדר חגיגי שנערך בשארם א־שייח' לציון סיומה של מלחמת סיני. במסדר נכחו גם הרמטכ"ל רב־אלוף משה דיין ומפקד חטיבה 9 אברהם יפה.

בעת שהייתי אלוף פיקוד הדרום החלטתי להנציח את זכרו של אסף שמחוני והוריתי לקרוא על שמו את המחנה של פיקוד דרום בבאר־שבע. הטקס המרגש, שנערך ב־6 ביולי 2003 במפקדת פיקוד הדרום בבאר־שבע, חשף טפח מהמחלוקת העמוקה ששררה בצמרת צה"ל בנוגע להחלטותיו של אסף שמחוני בעת המערכה. אריאל שרון, ראש הממשלה ב־2003, נשא דברים מירושלים בשידור טלפוני לאוזניהם של באי הטקס. הוא דיבר על החברות ביניהם, על אסף המפקד, על הלילה שבו ישן בדירתו של אסף בבאר־שבע ערב מבצע קדש וציין שעצם קיום הטקס הוא תיקון עוול היסטורי לדמותו של אסף.

במבצע קדש השיגה ישראל ניצחון צבאי מוחץ ומהיר. בתוך כ־100 שעות השתלט צה"ל על סיני, מוטט את צבא מצרים בכמה קרבות תנועה מהירים והביא לשינוי אסטרטגי במרחב: כושר ההרתעה של ישראל התחזק מאוד, והדבר בא לידי ביטוי ב־11 שנות שקט בדרום.

למרות הניצחון הגדול הוטחה באסף שמחוני לאחר המערכה ביקורת קשה הן במחקרים והן בספרי זיכרונות. מדובר בשני ספריו של משה דיין, הרמטכ"ל דאז ("יומן מערכת סיני" ו"אבני דרך"), בספרו של מורל"ה בראון ("אתגר ותגרה"), שהיה ראש לשכת הרמטכ"ל בעת המערכה, בספרו של מאיר עמית ("ראש בראש"), שהיה ראש אג"ם בעת המערכה, ובמחקרו המקיף של מוטי גולני ("תהיה מלחמה בקיץ").

למרבה הצער, קולו של אסף שמחוני נדם בסוף המערכה, והוא לא יכול היה ללמד סנווריה על החלטותיו. רק כ־50 שנה אחר כך החלו להישמע קולות אחרים שהצדיקו את החלטותיו של שמחוני. אחד מהם הוא של מח"ט 7 בעת המערכה, אורי בן־ארי (בספרו "נוע נוע! סוף" ובכמה ראיונות). קול נוסף הוא של אריאל שרון שקבע כי החלטתו של אסף שמחוני להטיל למערכה את חטיבה 7 מוקדם מהתכנון המקורי הייתה ההחלטה החשובה ביותר במערכה.¹

שורשי הקונפליקט בין דיין לשמחוני

"אלוף הניצחון" הוא הכינוי שהעניק בן־גוריון לאסף שמחוני בהספד לזכרו - כינוי שעומד בסתירה חריפה לביקורת שהוטחה בשמחוני ואולי אף היה קטליזטור לחלק מהביקורת. "אלוף הניצחון" הוא גם שם הספר שמנסה להציג את דמותו של אסף שמחוני משחר ימיו, עובר דרך כור ההיתוך הקרבי והפיקודי שלו - מלחמת העצמאות - ומסיים בניסיון מקיף ויסודי לתהות

אחר פועלו בעת מבצע קדש ולהתמודד עם כל גלי הביקורת באמצעות מחקר היסטורי הנעשה ברטרופקטיבה של 50 שנה.

הספר נעדר אמירה דוקטרינרית־פיקודית־ערכית בנוגע לדילמות שאיתן התמודד אסף, ולכן הוא יכול לשמש בסיס מעולה לניתוח וללימוד בבתי הספר של צה"ל כמו פו"ם, קורס מח"טים, קורס מפקדי אוגדות והמכללה לביטחון לאומי. כמו כן זהו ספר חובה שחייב להימצא במפקדות הבכירות - החל ממפקדות האוגדה והגיס וכלה במפקדות הפיקודים המרחביים, הזרועות והמטכ"ל - שכן הוא מתאר קונפליקט רב־ממדי בין הרמטכ"ל דאז, משה דיין, לאלוף פיקוד הדרום אסף שמחוני. היה זה קונפליקט ששיקף בעיקרו הבדלי תפיסה בנוגע לבנייני של כוח השריון ולהפעלתו בעת המלחמה, אך הוא שיקף גם הבדלים באישיות ובהתנהגות - הבדלים שהיה מי שראה בהם ערעור על סמכות הרמטכ"ל ופגיעה במשמעת הצבאית.

קונפליקטים מהסוג הזה היו קיימים מאז ומעולם וככל הנראה ימשיכו להתקיים גם בעתיד. השאלה המרכזית שאותה צריך לבחון וללבן כל מי שנושא באחריות כבירה כל כך לגורלה של מדינת ישראל בהווה ובעתיד היא איך ליצור הרמוניה ואפקטיביות ביצועית בהפעלת צבא כאשר המפקדים ברמות השונות פועלים מתוך הבנות שונות, לעיתים קוטביות, הן של תפיסות עולם והן של המקצוע הצבאי ושל המשימות שהוטלו עליהם. כיצד יכול כל מפקד ברמתו - החל ברמטכ"ל, דרך אלופיו וכו' - ליצור מחד גיסא אווירה של פלורליזם רעיוני ושל חופש להביע דעה בעת הדיונים, ומאידך גיסא להשיג הרמוניה, שיתוף פעולה, משמעת, יצירתיות ואחדות הביצוע היוצרים אפקטיביות מרבית וביצועי שיא בעת הפעלת הכוח הצבאי לצורך השגת המטרה הנדרשת.

שאלה אחרת נוגעת לטענות שאסף שמחוני הפר את פקודת הרמטכ"ל והתעלם מהנחיות המטה הכללי שקבעו מתי וכיצד יש להפעיל את הכוחות של פיקוד דרום במערכה. בהנחה שאסף שמחוני אכן הפר את הפקודה שניתנה לו, כיצד ניתן לשפוט את החלטותיו על פי אמות מידה שעוגנו בתורת הלחימה של צה"ל, על פי המסמך הקרוי "רוח צה"ל" ובוודאי שעל פי תוצאות המערכה?

בהמשך אנסה להשיב על שתי השאלות שהוצגו לעיל באמצעות ניתוח הדברים מנקודת מבט מקצועית. נקודת המוצא להתייחסותי לשתי השאלות שלעיל היא דברים שכתב אלוף מאיר עמית, שהיה אז ראש אג"ם, בספרו "ראש בראש":

היו בקדש כמה בעיות של משמעת מבצעית - פעולות שנעשו ללא אישור הרמטכ"ל ובניגוד לדעתו. אני מתכוון בעיקר לשני מהלכים: א. הכנסתה המוקדמת של חטיבה 7 לפעולה בסיני; ב. קרב המיתלה. ייתכן שמהלכים אלה נבעו מן האיפול שהוטל על כוונת התכנון, למשל על עניין "עלה התאנה", כלומר על התפקיד שהיינו צריכים למלא בהקשר לפעולה

עומדים מימין: אסף שמחוני, מוסא עפרון, דני מט, משה דיין, אריאל שרון, מאיר הר-ציון, יושבים: רפאל איתן, יעקב יעקב ואהרון דויד. התמונה צולמה לפני הפעולה בסבחה על גבול ישראל-סיני בנובמבר 1955 | בן-גוריון הבין שהנוסחה שהציע דיין מכוונת בעיקר להשיג את הסכמתו להמשך התיאום האסטרטגי עם צרפת ועם בריטניה, ולכן הציג לדיין שאלות קשות בנוגע לתוכניתו המבצעית

היודה ולאך שהייתה אמורה לפרוץ בגזרה המרכזית, גזרת קסיימה-אבר-עגילה-ביר-חסנה). מדבריו של מאיר עמית ניתן להבין שהפעלת חטיבה 7 לאחר 12 שעות מתחילת המערכה הייתה הפרה מפורשת של התחייבות שנתן בן-גוריון לבריטים ולצרפתים. בדבריי בהמשך אני מבקש להוכיח שהפעלת חטיבה 7 בעיתוי שבו הופעלה בהחלט לא הייתה הפרת התחייבות של בן-גוריון לצרפתים ולבריטים.

כמו כן אני מבקש לקבוע שהמושג "פעולת תגמול מוגברת" היה הרעיון המבצעי של דיין שאותו הציע במהלך ועידת סבר בצרפת (22-24 באוקטובר 1956, ימים ספורים לפני תחילת המערכה). מדובר היה בנוסחת פשרה שמטרתה הייתה ליצור מכנה משותף מוסכם לבריטניה, לצרפת ולישראל לקראת מתקפה משולשת על מצרים.³ הגייתו נעשתה לא מתוך התבססות על תורת הלחימה של צה"ל או על אמנות המלחמה, אלא מתוך הרצון לגשר על פני האילוצים שהגדירו בן-גוריון מצד אחד והבריטים והצרפתים מצד אחר. הרעיון לצאת לפעולת תגמול מוגברת בפירוט לא היה של הבריטים או של הצרפתים. נהפוך הוא. ב-23 אוקטובר 1956, במהלך ועידת סבר שנועדה ליצור את התיאום האסטרטגי בין בריטניה, צרפת וישראל שישה ימים לפני פתיחת המערכה, דרשו הבריטים שצה"ל יפתח את המערכה בכוחות גדולים - "פעולת מלחמה של ממש" על פי סלווין לוי, שר החוץ של בריטניה - ויימצא ליד התעלה כבר בפתיחתה.⁴ למעשה, לכל אחד מהשותפים האסטרטגיים לתוכנית היה רצון שהצד האחר יוציא בעבורו את הערמונים מהאש. מבחינת הבריטים והצרפתים, הכרזתו של נאצר ב-26 ביולי 1956 על הלאמתה

הצרפתית-בריטית. בדיעבד טענו הנוגעים בדבר כי לא הבינו את הנסיבות הכלליות ולכן פעלו כפי שפעלו. אינני מקבל טענה זו, מפני שבסידורו של דבר הייתה כאן הפרה בוטה של פקודות מפורשות מן המטכ"ל.

כזכור, הייתה התחייבות מפורשת של בן-גוריון לאנגלים ולצרפתים כי בשלב הראשון נפעל במתכונת של פעולת תגמול מוגברת. שלב זה צריך היה להימשך 48 שעות, ואחריו יקבלו המצרים ואנחנו אולטימטום מן המעצמות ונידרש לסגת. אם המצרים יסרבו, תתחיל הפצצה בריטית-צרפתית על אזור התעלה, ואחריה ייכנסו למערכה גם כוחות היבשה שלהם. מיד אחר כך נפעל גם אנחנו במלוא העוצמה.

התסריט הזה שובש על ידי אלוף פיקוד הדרום, אסף שמחוני, בכך שנתן (באמצעות אוגדה 38) הוראה לחטיבה 7 להיכנס לסיני ולכבוש את אבר-עגילה כבר ב־05:30 ב־30 באוקטובר, 12 שעות לאחר הצניחה במיתלה. יש לציין כי שמחוני היה שותף סוד וידע שהתחייבנו להמתין שתי יממות מתחילת המבצע. הוא ביקש אומנם את רשות הרמטכ"ל לפעולה, אבל הלה לא נעתר לבקשתו.²

האומנם הופרה הבטחה שניתנה לבריטים ולצרפתים?

כאן המקום לברר את סוגיית המגבלה שהטיל הרמטכ"ל על הפעלת שתי האוגדות של פיקוד הדרום - ולפיה הן ייכנסו לחימה רק 48 שעות לאחר תחילת המערכה. (מדובר היה באוגדה 77 בפיקודו של חיים לסקוב, שהייתה אמורה לפרוץ בגזרה הצפונית, גזרת עזה-אלעריש, ובאוגדה 38 בפיקודו של

שם פעולה בקרבת הגבול מסתיימת בשיעור כה גבוה של נפגעים, עלולה פעולה בעומק של 200 ק"מ מהגבול - ועוד מול אויב חזק כמו המצרים - להסתיים באסון של ממש.

כדי לשכנע את בן-גוריון לקבל את הרעיון של פעולת תגמול מוגברת העלה דיין שני טיעונים מרכזיים: האחד, יש כאן הזדמנות היסטורית שאסור להחמיצה לשיתוף פעולה אסטרטגי עם בריטניה ועם צרפת שגם הציבור הישראלי יתמוך בו לאחר שיבין שזוהי מלחמה מכרעת שאמורה לשנות את המציאות האסטרטגית. במילים אחרות, אם לא נפעל עכשיו יחד עם הבריטים ועם הצרפתים על פי הנוסחה הזאת, נצטרך לפעול בעתיד לבד, ואז המחיר שנשלם יהיה גבוה בהרבה. הטיעון השני התמקד דווקא בדרך הפעולה שינקטו המצרים. דיין העריך ש"לאחר תחילת פעולתנו ולפני פעולת הכוחות האנגליים-צרפתיים יזימו המצרים כוחות ממערב למזרח, כלומר תגבורות ממצרים לסיני ולעזה. אחרי היום הרביעי, כשתפעלנה בעלות הברית, ינועו הכוחות המצריים בכיוון ההפוך: ייסוגו מעזה ומסיני למצרים".⁸ נוסחת הפשרה של דיין כפי שהוצגה ואושרה בוועידת סבר הייתה הבסיס לפקודת מבצע קדש 2 שנכתבה מיד לאחר הוועידה וקבעה ששתי האגודות של פיקוד דרום יחלו לפעול רק לאחר שיחלפו 48 שעות מתחילת המערכה. לסיכום הסוגיה של מגבלת 48 השעות הראשונות ראוי לזכור שהפרוטוקול של ועידת סבר, שעליו חתמו נציגי ישראל, אנגליה וצרפת, אכן היה מסגרת הפעולה המוסכמת, אבל בה בעת ראוי לזכור שהמגבלה של אי-הפעלת האגודות של פיקוד הדרום ב-48 השעות הראשונות של המערכה נבעה יותר

של תעלת סואץ הייתה עילה מספקת כדי לתכנן את מבצע "מוסקטיר" להשתלטות בכוח על תעלת סואץ. אולם מהפרוטוקול של ועידת סבר ניתן ללמוד שהבריטים רצו שצה"ל יעשה בעבורם את מרבית העבודה באמצעות התקפה מסיבית בסיני ופריצה לאזור תעלת סואץ. דווקא הבריטים רצו להציב תנאי שלפיו ייצא מבצע "מוסקטיר" לדרך רק לאחר יומיים לחימה של צה"ל. ביומיים האלה ראו הבריטים תנאי בסיסי לצורך הצבת אולטימטום בריטי-צרפתי למצרים ולישראל להתרחק מהתעלה. את מבצע "מוסקטיר" הם התכוונו להוציא לפועל רק אם נאצר יסרב להסיג את כוחותיו מהתעלה. מנגד חשש בן-גוריון לצאת למלחמה נגד מצרים ללא הבריטים והצרפתים. יתרה מזו, כשם שהבריטים והצרפתים רצו שצה"ל יבצע את מרבית הלחימה היבשתית וראו בכך תנאי מקדים להשתתפותם במערכה, כך רצה בן-גוריון שהם יבצעו בעבור צה"ל חלק משמעותי מהלחימה - בעיקר השמדת חיל האוויר המצרי באמצעות תקיפה מסיבית של שדות התעופה במצרים והגנה על שמי מדינת ישראל. לכן הוא דרש את הפעלת "מוסקטיר" מוקדם ככל האפשר, כבר ב-12 השעות הראשונות למערכה, כדי למזער את האפשרות שהעורף הישראלי ייפגע קשה בתקיפות מצריות מהאוויר כבר בשלבי המערכה הראשונים. בתגובה לבקשת בן-גוריון הציע הגנרל הצרפתי שאל הצעה פרובוקטיבית שכמעט הביאה לפיצוץ השיחות בסבר. הצעתו הייתה שחיל האוויר של ישראל יביים התקפת לילה על באר-שבע, מצרים תואשם בהתקפה, ובתגובה ייכנסו לפעולה כוחות האוויר של צרפת ושל בריטניה.⁵ ההתקפות של בריטניה שהמערכה תיפתח "בפעולת מלחמה של ממש" של צה"ל ושמבצע "מוסקטיר" ייצא לדרך רק 48 שעות לאחר תחילת המערכה יצרה אצל בן-גוריון התנגדות חריפה להמשך התיאום האסטרטגי מחשש שצה"ל יילחם לבדו. כדי להיחלץ מהמבוי הסתום הזה העלה דיין את נוסחת הפשרה היצירתית של "פעולת התגמול המוגברת". לבריטים הוא הדגיש שמדובר במלחמה של ממש, ואילו לבן-גוריון אמר שזוהי פעולת תגמול גדולה שרק בהמשכה, לאחר שהבריטים והצרפתים יצטרפו אליה, תהפוך למלחמה ממש.

הרעיון המרכזי של דיין היה שצה"ל יציח בחשיכה גדוד צנחנים כ-50 ק"מ מתעלת סואץ כדי ליצור איום צבאי על התעלה. במקביל הוא יכבוש את מוצבי הגבול של קסיימה וראס א-נקב ויחבור לצנחנים שליד התעלה באמצעות חטיבה ממונעת שתחצה את הגבול באזור כונתילה ותעבור דרך תמד ונח'ל. כוח חטיבתי נוסף ינוע דרומה לכיבוש שארם א-שייח' שהוגדרה המטרה הצבאית המרכזית. (פתיחת מצרי טיראן הייתה בעבור ישראל כמו פתיחת התעלה בעבור בריטניה וצרפת). כל הפעולות האלה - כך תיכנן דיין - יבוצעו בלי להפעיל את חיל האוויר הישראלי נגד שדות התעופה במצרים ובלי להיכנס לקרבות אוויר.

הבריטים אכן ראו בתוכנית של דיין מלחמה של ממש. ואכן אין הגדרה אחרת להצנחת גדוד צנחנים בקרבת התעלה כבר בתחילת המערכה ולניסיון לחבור אליו באמצעות כוח ממונע חטיבתי. אולם השאלה היותר קשה הייתה כיצד יפרשו המצרים את המהלכים האלה. דיין הציג את הערכתו שהמצרים יראו בפעולה כזאת מבצע תגמול רחב היקף, לא ירצו להופכו למלחמה כוללת, ולכן לא יחצו את הגבול ולא יפציצו ערים בישראל.⁶

בן-גוריון הבין שהנוסחה שהציע דיין הייתה מכוונת בעיקר להשיג את הסכמתו להמשך התיאום האסטרטגי ולכן הציג לדיין שאלות קשות בנוגע לתוכניתו המבצעית. בין היתר הוא שאל אותו כיצד ימונע את כיתור הצנחנים ואת השמדתם, כיצד ימונע את חשיפת העורף לתקיפות מצריות מהאוויר ומה יעשה אם יתברר שאין תמיכה ציבורית במבצע. יש לזכור שרק שבועיים קודם לכן, ב-10 באוקטובר 1956, פשטה חטיבת הצנחנים על משטרת קלקיליה - פעולה שבה שילם צה"ל מחיר כבד: 18 הרוגים ו-68 פצועים.⁷ בן-גוריון חשש

כשם שהבריטים והצרפתים רצו שצה"ל יבצע את מרבית הלחימה היבשתית, כך רצה בן-גוריון שהם יבצעו חלק משמעותי מהלחימה - בעיקר השמדת חיל האוויר המצרי והגנה על שמי מדינת ישראל

מהשיקולים של ישראל ולא של בעלות בריתה. לבריטניה ולצרפת לא הייתה כל התנגדות שישראל תפעיל את כוחה היבשתי במלוא היקפו כבר בתחילת המערכה. כלומר, הייתה כאן התחייבות של דיין כלפי בן-גוריון שהכוח אכן יופעל במתכונת שתוארה. את ההתחייבות הזאת נתן דיין, לדעתו, בעיקר משום שהיה משוכנע שישראל צריכה לנצל את ההזדמנות ההיסטורית ולצאת למלחמה. הדיבור על "פעולת תגמול מוגברת" היה לא יותר מאשר רטוריקה מניפולטיבית של דיין שנועדה לשכנע את בן-גוריון (או אולי נכון יותר לומר "למררו" אותו) לאשר את תוכניתו שבה ראה מהלך צבאי מבריק.

כך נראית פעולת תגמול?

על פי תורת הלחימה של צה"ל, המפקד ולא הקמ"ן הוא שקובע מהי ההערכה המועדפת בנוגע לדרכי הפעולה של האויב. מסמכי אמ"ן והערכותיו בנוגע לאופן שבו יפרשו המצרים את מהלכי הפתיחה של ישראל, ובכללם הצניחה במיתלה בעומק 200 ק"מ בתוך סיני, אינם ממש רלוונטיים מהרגע שבו קבע הרמטכ"ל דיין בהערכתו שהמצרים יראו בהצנחה במיתלה ובמהלכי הפתיחה האחרים של המערכה לא יותר מאשר פעולת תגמול מוגברת. בדיעבד ניתן לומר שהמצרים אכן הגיבו כפי שדיין העריך מראש שהם יגיבו. אף על פי כן

הרושם שמתקבל הוא שדיין היה להוט להשיג את תמיכת בן-גוריון ביציאה למערכה ולשם כך הוא היה מוכן להתעלם מחולשות מהותיות בתוכנית המבצעית ואף להקל ראש - עד כדי זלזול - בתגובת המצרים לפעולת כוחותינו. על מה התבסס דיין כשאמר: "בעיני המצרים תהיה פעולתנו רק מבצע תגמול רחב היקף, וגם לא ירצו להופכו למלחמה כוללת, לא יחצו את הגבול ולא יפציצו ערים ושדות תעופה בישראל"⁹?

פעולות התגמול בשנים 1953-1956 בוצעו במתכונת של קרבות פשיטה בקרבת הגבול. לפני מבצע קדש מעולם לא בוצעה פעולת תגמול שהחלה בהצנחת גדוד צנחנים בעומק של 200 ק"מ בשטח מצרים. יתרה מזו, בשום פעולת תגמול לא הפעיל חיל האוויר של ישראל מספר רב כל כך של מטוסים לאורך זמן ממושך כל כך בעומק מצרים. את ההצנחה ביצעו 16 מטוסי דקוטה. לליווי 16 הדקוטות הוקצו 10 מטוסי מטאור ועוד 12 מטוסי אורגן שטסו בגבהים שבין 5,000 ל-10,000 רגל (1,500-3,000 מטר). נוסף על כך במשך כל מבצע ההצנחה פיטרלו שלוש רביעיות של מטוסי מיסטר מעל שדה התעופה המצרי כבירת שנמצא ממערב לתעלה ובמרחק של כ-70 ק"מ בלבד משטח הצניחה. נוסף על כל אלה, לפני המבצע בוצעו גיחות צילום בעומק מצרים, בוצעה גיחה לניתוק חוטי טלפון בסיני (באמצעות מטוסי

אם נבחנו את פעולתו של אסף שמחוני על פי המסמך המכונה "רוח צה"ל", הרי שבפעולתו ביטא סדרה של ערכים מרכזיים: דבקות במשימה וחתירה לניצחון, אחריות, אמינות, מקצועיות ודוגמה אישית

מוסטנג), היו גיחות סרק כדי להונות את המצרים בנוגע למקום ההצנחה של גדוד הצנחנים, ולאחר הצנחת הכוחות בוצעו גיחות להצנחת אפסניה, לפינוי נפגעים ולמתן סיוע קרוב לכוחות במיתלה ב-48 השעות הראשונות ללחימה. בזמן ההצנחה פעלו בעומק מצרים בסך הכול כ-60 מטוסים של חיל האוויר הישראלי.

ואם לא די בכל אלה, הרי ב-48 השעות הראשונות ללחימה פעל חיל האוויר ברציפות מעל לנתיב ההבקעה של חטיבה 202 שבפיקודו של אריאל שרון. הנתיב הזה החל בכונתילה, עבר דרך תמד ונח'ל והסתיים באזור המיתלה. בסך הכול בוצעו ב-48 השעות הראשונות ללחימה 47 גיחות של מטוסי תובלה, ובהן 16 גיחות להצנחת הכוחות, 22 גיחות לליווי הכוח המוצנח ולפטרול מעל שדה התעופה כבירת ועוד 42 גיחות של מטוסי מיסטר, מטאור ואורגן לאמנועות ולתקיפת כוחות מצריים בגזרת המיתלה. בתקיפות האלה הושמדו כ-50 כלי רכב וכלי רק"מ של צבא מצרים. ביומיים האלה גם הפיל חיל האוויר חמישה מטוסים של חיל האוויר המצרי ובהם מיג 15 וארבעה מטוסי ומפייר.¹⁰

תוכנית ההתקפה בסיני ותורת הלחימה של צה"ל

ב-48 השעות הראשונות למערכה ניהל אפוא חיל האוויר של ישראל פעילות נרחבת ואינטנסיבית מעל חצי האי סיני. וכאן עולה התמיהה המתבקשת: כיצד ניתן היה לקבוע ערב המערכה שהמצרים יראו בכל הפעילות הזאת (שתוכננה מראש) לא יותר מאשר פעולת תגמול? כשכתב דיין את ספרו

הוא כבר היה חכם לאחר מעשה, אבל בהסתכלות רטרוספקטיבית נראה לי שנכון היה יותר לרמטכ"ל להניח שהמצרים יראו ברצף הפעולות של ישראל - ההצנחה במיתלה, הפעילות האווירית שבעקבותיה והחבירה של חטיבה 202 - מלחמה בהיקף מלא. מכאן שתכנון המערכה לאחר ההצנחה צריך היה להיות בהתאם לתורת הלחימה של צה"ל. בפרק העוסק בקרב ההתקפה בתורת הקרב מודגשים הדברים הבאים:¹¹

1. אל תתנה את הצלחת ההתקפה במאמץ אחד בלבד. הסיבה: אם המאמץ הזה נכשל, נכשלת יחד איתו ההתקפה כולה.
2. תקוף בכמה מאמצים במקביל. התקפה בכמה מאמצים במקביל מקצרת את משך ההתקפה, מאפשרת לקיים יוזמה ותוקפנות, מקשה על האויב לאכן את המאמץ העיקרי ומגדילה את הסיכוי להשיג הכרעה.
3. בהתקפה שאף שמרב הכוחות יהיו מלפנים, כך תובטח עדיפות מקומית על האויב, וניתן יהיה להשיג כמה יעדים במקביל.
4. שמור על תנופה. אסור שתנופת ההתקפה תדעך. אין להניח לאויב להתאושש. יש ליצור רציפות.
5. תקוף את יעדי המפתח. מדובר ביעדים שכיבושם ימוטט את המערך כולו.
6. תמרון לעומק ולאגף. תקוף מכיוונים לא צפויים ובודד את האויב מעורפו. התחל מהר ככל האפשר לנצל הצלחה וקצר את שלבי הלחימה הקשים.
7. תקוף בנקודות התורפה. אל תבזבז מאמצים בתקיפת יעדים לא חיוניים. אם בוחנים את התוכנית שהתווה דיין לאור תורת הלחימה של צה"ל, הרי ניתן לומר שהוא הגה מהלך פתיחה מוצלח ונועז, אך המשכו עמד בניגוד לכתוב בתורת ההתקפה של צה"ל. גדוד 890 הוצנח בעומק של כ-200 ק"מ בתוך סיני. על פי דיין אמור היה להיות רק מאמץ יבשתי אחד החובר אליו. אין בתוכניתו פיתוח של כמה מאמצים במקביל, אין פריצה קדימה עם מרב הכוחות. יש בזבוז זמן יקר של 48 שעות. אין ניצול הצלחה. אין שימור התקפה. אין תקיפת יעדי מפתח. אין מאמץ לאגוף ולתמרון לעומק סיני בציר קסיימה-אבר-עגילה - כפי שתימרנה חטיבה 7 על פי החלטתו של אסף שמחוני. למעשה, כל ההחלטות שהחליט אסף שמחוני בנוגע להפעלתה של אוגדה 38 נתנו מענה לחולשותיה של תוכנית דיין ושיפרו אותה באופן ממשי. יתרה מזו, החדרת חטיבה 7 לעומק סיני 36 שעות לפני המועד שקבע דיין נתנה מענה טוב יותר ונכון יותר לחששות שהעלה בן-גוריון במהלך שיחותיו עם דיין בוועידת סבר מפני כיתור הצנחנים ומפני המחיר הכבד שיהיה כרוך בהפעלתם.

האומנם סיכן שמחוני את מדינת ישראל?

מחקרו של מרדכי בר-און, שהיה בעת המערכה ראש לשכתו של דיין, מבקר בחריפות את אסף שמחוני וטוען שהחלטתו הייתה "החלטה נמהרת שנבעה מחוסר משמעת ומהבנה מוגבלת של מגמות התכנון האסטרטגי... כששלח את שריוניו של אורי (בן-ארי) לקסיימה, היה חייב לקחת בחשבון שמעשהו יעורר מתרדמתו את המטכ"ל המצרי ויקומם על ישראל 50 איליושינים ו-220 מיגים".¹²

האמת, כך נראה, שונה לחלוטין. אם יש משהו שעלול היה לגרום למצרים להפעיל את חיל האוויר שלה נגד ישראל, בוודאי שהיו אלה המהלכים שנקטה ישראל כבר בתחילת המערכה: הפעלתו המסיבית של חיל האוויר הישראלי בעומק מצרים בצירוף פריצתה של חטיבה 202 (שכללה מאות כלי רכב ורק"ם) בציר כונתילה-מיתלה והצנחת גדוד 890. מדוע החדרת חטיבה 7 לעורף מתחם אבר-עגילה דרך מעבר הדייקה (ללא ספק אחד המהלכים המבריקים של המלחמה) במרחק של כ-80 ק"מ מגבול ישראל הייתה צעד חמור יותר מהצנחת גדוד צנחנים בעומק של 200 ק"מ ומפריצתה של חטיבה 202.

אל"ם אסף שמחוני, מפקד פיקוד הדרום, משוחח עם אלוף דן טולקובסקי, מפקד חיל האוויר | כל ההחלטות שהחליט שמחוני בנוגע להפעלתה של אוגדה 38 נתנו מענה לחולשותיה של תוכנית דין ושיפרו אותה מאוד

להפעיל את עוצמתה האווירית בחזית הזאת כדי לשמרה לקראת העימות המסוכן יותר שעמד להיפתח באזור התעלה נגד הבריטים והצרפתים. במבט רטרוספקטיבי אי-אפשר שלא לראות את הגיחוך בטענתם של דין, של עמית, של בר-און ושל אחרים שדווקא הפעלת הכוח היבשתי של ישראל בגזרת אבו-עגילה - בדפוס פעולה של פעולת תגמול - היא שעלולה הייתה להיות הקש שישבור את גב הגמל המצרי ולהביא להפעלת חיל האוויר המצרי נגד ישראל.

על העימות שהתחולל בינו לבין אסף שמחוני בסוגיית הפעלתה של חטיבה 7 כתב דין בספרו "אבני דרך" שהוא נבע משינוי לא מתוכנן שעשה שמחוני במערכה. "הוא (אסף שמחוני) הכניס את חטיבת השריון 7 לפעולה לפני המועד שנקבע - למרות הפקודות המפורשות הקובעות כי השריון לא יתחיל לפעול לפני 31 באוקטובר. הוא, אלוף הפיקוד, אינו מוכן לסמוך על כך ש'מישהו' (הכוחות הבריטיים והצרפתיים) ייכנס לפעולה, ולכן אינו מוצא הצדקה לעכב את התקפתנו ב-48 שעות. הוא רואה בהוראות המטכ"ל בעניין זה משגה מדיני וצבאי, ואנו עתידיים לשלם בעדו ביוקר... אם אומנם תגרום התקדמותה של חטיבת השריון לסיני פעולה מצרית מוגברת (בעיקר אווירית) לפני הזמן שהועדנו לכך - כבר אין בידינו למנוע זאת. לכן מוטב לפחות להפיק את המקסימום האפשרי מכניסתה של חטיבת השריון למערכה (ההדגשה שלי)".¹⁵

הערכתו של אסף שמחוני בנוגע להפעלת הכוחות הבריטיים והצרפתיים - כך התברר בסופו של דבר - הייתה נכונה. הפעלתם התעכבה ב-12 שעות. יתרה מכך, דין הבין בחושיו ובשכלו שטענותיו של אסף שמחוני נכונות, ולכן הסיכום שלו לפרשה מבטא סלחנות מסוימת כלפיו.

במאמר מוסגר יש לומר שטרם הוצג מחקר מקיף המציג את מה שהתרחש בצד המצרי ומסביר מדוע באמת לא הפעילה מצרים את כוחה האווירי בתגובה לפריצת הכוח הישראלי למרחב המיתלה. להערכתנו, הדבר נבע מהלאמתה של תעלת סואץ ב-26 ביולי 1956. ההשתלטות על התעלה הייתה היעד המרכזי בתפיסת הביטחון של מצרים באותה העת, ולכן דילל נאצר את כוחותיו בסיני, בעיקר במרחב שמדרום לאבו-עגילה, כדי להעתיק את הכוחות שהיו מוצבים שם לחיזוק ההגנה על מרחב התעלה. בהחלט ייתכן שנאצר היה ער להכנות המקיפות למבצע "מוסקטיר" ולריכוז הכוחות הבריטיים והצרפתיים בקפריסין ובמלטה לקראת נחיתתם האפשרית באזור התעלה.

הבריטים והצרפתים התכוננו למבצע "מוסקטיר" כמו למבצע ההנחתה בנורמנדי 12 שנים לפני כן. הכוח הבריטי-צרפתי כלל כ-80 אלף חיילים, כ-2,000 כלי רכב, כ-130 אוניות מלחמה, ובהן 7 נושאות מטוסים (5 בריטיות ו-2 צרפתיות) וכ-400 מטוסי קרב.¹³ נאצר היה מודע לזעם העצום שעורר בבריטניה ובצרפת בהחלטתו להלאים את תעלת סואץ. אלה חששו לא רק לגורל השקעותיהן (הן היו בעלות המניות העיקריות בחברת התעלה) אלא גם לחופש השיט. במהלך שלושת החודשים שלפני המערכה ניהלו הבריטים והצרפתים משא ומתן עם נאצר שנועד לפתור את המשבר בדרכי שלום, ובמקביל הם הלכו וצברו עוצמה באזור ואיימו להפעילה נגד מצרים אם המשא ומתן ייכשל. ראוי להדגיש שהתהליך של ריכוז הכוחות הבריטיים והצרפתיים לקראת המבצע קיבל פרסום נרחב בתקשורת.¹⁴ לפיכך סביר להניח שעם פתיחת האופנסיבה של ישראל בסיני החליטה הנהגת מצרים לא

"עם כל התרעומת שהייתה בליבי על הפרת המשמעת, מוטב להיאבק בסוסים אבירים כאשר הבעיה היא איך לבולמם מאשר לדחוק ולהאיץ בשוורים המסרבים לזו".¹⁶

פעולתו של שמחוני לאור "רוח צה"ל"

אם ננסה לשפוט את פעולתו של אסף שמחוני על פי המסמך המכונה "רוח צה"ל",¹⁷ הרי שבפעולתו הוא ביטא סדרה של ערכים מרכזיים: דבקות במשימה וחתימה לניצחון, אחריות, אמינות, מקצועיות ודוגמה אישית. אסף שמחוני עצמו עבר תהליך של שכנוע מקצועי - בעיקר במפגשיו עם אורי בן-ארי,¹⁸ בנוגע לצורך להפעיל את חטיבה 7 מוקדם יותר, אבל משגיבש את עמדתו, לא נרתע מהתמודדות ישירה עם אחד הרמטכ"לים הדומיננטיים והכריזמטיים ביותר שהיו אי פעם לישראל - משה דיין.

הטענה המרכזית נגד אסף שמחוני הייתה שהוא הפר משמעת. בסוגיה הזאת נכתב ב"רוח צה"ל": "החייל יפעל כמיטב יכולתו לביצוע מלא ומוצלח של הנדרש ממנו על פי הפקודות ועל פי רוחן. החייל יקפיד על מתן פקודות חוקיות בלבד ולא יציית לפקודות בלתי חוקיות בעליל".

אסף שמחוני אכן פעל לביצוע מלא ומוצלח של המשימה שהוטלה עליו

בהשתתפות המטכ"ל ופיקוד הדרום עד רמת המטכ"ט, היה מתפתח דיון מקצועי יסודי בסוגיית העיתוי להפעלת האוגדות של פיקוד הדרום - דיון שעשוי היה ליצור תובנות יצירתיות חדשות בנוגע לדרך שעליו להתמודד עם המחויבות שנטל על עצמו כלפי בן-גוריון. למעשה, לא הייתה כל מניעה שדיין יבוא לבן-גוריון ערב המלחמה ויבקש להפעיל את אוגדה 38 כבר בשעת ה-ש' למבצע. בהחלט לא הייתה בכך סתירה לפרוטוקול סבר, והחלטה כזאת הייתה בסמכותם של בן-גוריון ושל ממשלת ישראל.

את הנעשה אין להשיב. אסף שמחוני מצא את מותו הטרגי בתום המערכה. התחקיר בעניינו החל ביוזמתו כבר במפגשו עם בן-גוריון יום לפני מותו, ב-5 בנובמבר 1956.²¹

אריאל שרון עמד מול האשמות דומות לאלה שהוטחו באסף שמחוני. בספרו Warrior הוא מתאר את הביקורת שהוטחה בו מבפנים ומבחוץ. מבפנים ביקרו אותו פקודיו מחטיבת הצנחנים ובראשם מוטה גור על כך שבקרב המיתלה נשאר מאחור ולא הצטרף לחימה ממש. מבחוץ ביקר אותו הרמטכ"ל דיין שטען נגדו על שחרג מפקודות המטכ"ל. בתום תחקיר של שלושה חדשים הוא נקרא לבידור אצל שר הביטחון וראש הממשלה דוד בן-גוריון. מששמע בן-גוריון את דברי הסגוריה שלימד שרון על עצמו אמר לו: "אינני סבור שאני יכול לשפוט בינך וביני דיין". על פי עדות שרון, בדצמבר 1956 נסגר תיק החקירה.²²

במרחק של 53 שנה מאירועי המערכה בקדש ולמיטב שיפוטי המקצועי אני מבקש לקבוע בדבריי אלה שאלוף אסף שמחוני אכן היה אלוף הניצחון.

אסף שמחוני אכן פעל לביצוע מלא ומוצלח של המשימה ולשם כך חרג מפקודת המטכ"ל בנוגע למועד ההפעלה של חטיבה 7, אבל את האחריות לאופן פעולתו יש להטיל גם על הרמטכ"ל דיין

ולשם כך חרג מפקודת המטכ"ל בנוגע למועד ההפעלה של חטיבה 7, אבל את האחריות לאופן פעולתו יש להטיל גם על הרמטכ"ל דיין. חלק מהכנת הכוחות למשימה הוא גם הכנת האלופים ויצירת תיאום מרבי בין האלופים לרמטכ"ל. את מידת התיאום וההרמוניה בין הרמטכ"ל לאלופים ניתן לשפר באמצעות משחקי מלחמה ודיוני עומק לליבון מגוון של תרחישים ובאמצעות סיכום דרכי הפעולה הנבחרות וגייבוס מסד רחב של הבנות בנוגע לאופן שבו יש לנהל מצבים קיצוניים.

המסקנה שאליה מגיע מוטי גולני במחקרו המקיף היא ש"אלוף פיקוד הדרום ומפקדי החטיבות הניעו את כוחותיהם קדימה בלי לדעת מה עומד מאחורי התכנון הלא הגיוני של 'קדש 2'. המלחמה כולה עמדה בסימן הנתק הזה בין הרמטכ"ל ומוצב הפיקוד העליון לבין מפקדי הכוחות הלוחמים (ההדגשה שלי). אי-הבנה זאת הגיעה לשיא בפעולותיו של שמחוני בגזרה המרכזית בתחילת המלחמה ובקרב הצנחנים באל-חיסאן אחר כך".¹⁹

מה שגולני מגדיר "התכנון הלא הגיוני" נבע, להערכתי, מטיב היחסים שבין דיין לבן-גוריון. במערכת היחסים הזאת היה דווקא דיין הגורם החזק יותר. על פי גולני, "דיין סיפק למנהיג בן ה-70, שכוחו הגופני וסמכותו הפוליטית היו בסימן ירידה, את הכוחות שכבר לא נותרו בו עצמו. לא פחות משדיין רצה להוביל, רצה בן-גוריון להיות מוביל".²⁰

סיכום: אכן אלוף הניצחון

הרמטכ"ל לא רק ניצב בקצה הפירמידה הצבאית, אלא הוא גם הממשק בין הצבא לרמה המדינית. בהחלט ייתכן שאילו היה דיין מקיים משחק מלחמה

מקורות

1. מיכה פרידמן ואמיר אורן, **תיק שמחוני**, כתבת תחקיר מיוני 2006 שהופצה בקלטת די-וי-די
2. מאיר עמית, **ראש בראש**, הד ארצי הוצאה לאור, אור-יהודה, 1999, עמ' 72-71
3. מיכאל בר-זוהר, **בן-גוריון**, עם עובד, תל-אביב, 1977, כרך ג', הפרוטוקול החשאי של סבר, עמ' 1,252
4. **שם**, עמ' 1238-1,239; משה דיין, **אבני דרך**, מהדורת ידיעות אחרונות, תל-אביב, 1976, עמ' 260
5. **בר-זוהר**, עמ' 1,241-1,242
6. **דיין**, עמ' 261
7. דיין, **שם**; זאב שיף ואיתן הבר, **לקסיקון לביטחון ישראל**, זמורה, ביתן, מודן, 1976, עמ' 466
8. **דיין**, עמ' 261 ו-263
9. **שם**, עמ' 261
10. רס"ן יצחק שטייגמן, **מבצע קדש, חיל האוויר בשנים 1950-1956, התעצמות ופעילות**, חיל האוויר, הענף לתולדות חיל האוויר, צבא ההגנה לישראל, משרד הביטחון ההוצאה לאור, 1986, עמ' 107-136
11. **תורת הקרב**, כרך א', התקפה, התקדמות ורדיפה, פשיטה, מארב, אייר תשכ"ג, מאי 1963, המטה הכללי, עקד כללי, עמ' 39-40
12. מרדכי בר-און, **אתגר ותגרה, הדרך למבצע קדש - 1956**, המרכז למורשת בן-גוריון, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, תשנ"א, 1991, עמ' 301
13. **שטייגמן**, עמ' 195
14. **שיף והבר**, הערך "מוסקטיר", עמ' 304
15. **דיין**, עמ' 277
16. **שם**, עמ' 278
17. http://dover.idf.il/IDF/About/Purpose/Code_Of_Ethics.htm
18. אורי בן-ארי, **נוע נוע! סוף. המאבק על דרך השריון**, מערכות, תל-אביב, ספטמבר 1998, עמ' 272-274
19. מוטי גולני, **תהיה מלחמה בקיץ - הדרך למלחמת סיני, 1955-1956**, כרך שני - המלחמה, מערכות, תל-אביב, 1997, עמ' 608
20. **שם**, עמ' 614
21. **שם**, עמ' 477-483
22. אריאל שרון (באנגלית בלבד), Warrior, האוטוביוגרפיה של אריאל שרון כפי שנכתבה על ידי אריאל שרון ודיוויד כהנוף, הוצאת סיימון ושוסטר 1989, ארה"ב, סטימפקי, ישראל, עמ' 151-153

